

Penningen voor het bruine goud

Nederland is een eldorado voor scheepsarcheologen. De provincie Flevoland herbergt het grootste scheepskerkhof op het droge ter wereld. Scheepswrakken welke in Flevoland zijn gevonden, dateren uit de periode van 1200 tot 1900 en zijn aan het licht gekomen toen grote delen van het IJsselmeer werden drooggelegd en de IJsselmeer-polders ontstonden. Tegenwoordig is het IJsselmeer een barrière voor het verkeer, maar in de periode dat al het verkeer en vervoer over water plaatsvond, was de Zuiderzee juist een verbindende schakel. De Zuiderzee was een gigantisch verkeersplein met tienduizenden schepen. Tijdens slecht weer, bijvoorbeeld bij het plotseling opkomen van een hevige storm, kon het gebeuren dat schepen in nood raakten of zelfs vergingen. Op de zeebodem zakten ze weg in de slappe klei en raakten bedekt door latere afzettingen.

In Flevoland zijn inmiddels al 450 scheepswrakken gelokaliseerd. In de scheepswrakken en de bodem van de voormalige Zuiderzee zijn naast diverse bakeloodjes en munten ook andere interessante (numismatische) objecten gevonden. Zo is in de buurt van het huidige Lelystad op kavel OE 32 een 78 mm grote penning gevonden met het opschrift 'ONTGRONDINGS – PASSAGIE-GELT / GOUDA' en de Hollandse leeuw met op zijn borst het wapen van prins Willem IV van Oranje. Het loodje is geklopt met het getal '100'. Het betreft een vondst uit het wrak van een plat-boomd vrachtschip (tjalk?) op kavel OE 48, welke in het laatste kwart van de achttiende eeuw is vergaan.¹ Wijsenbeek heeft over deze penning het volgende opgemerkt: 'In het lood dat in een scheepswrak in de voormalige Zuiderzee is aangetroffen, is het cijfer 100 geklopt. Dit zal geen betrekking hebben op de omvang van de lading turf, want blijkens de tolboeken van de Goudse tol te Haarlem (een van de weinige sluizen die een

Gouda, ontgrondingspenning. 1748, lood, 78 mm (collectie NISA, inv. 3A2439)

turfschipper op weg naar de Zuiderzee mocht passeren) hadden de kleine schepen 500 en de grootste 700 tonnen turf aan boord. Mogelijk was het het honderdste loodje dat dat jaar was uitgegeven. Maar daarmee is nog niet verklaard hoe het loodje in een schip op de Zuiderzee terecht is gekomen. Het loodje moest immers weer aan de belastingontvanger teruggegeven worden, waarna de schipper de vereiste impost in rekening werd gebracht (plackaatboek VII. 1883).² Het is opmerkelijk dat dit de enige losse vondst is van een dergelijke penning. Ook de klop is ongebruikelijk. Door deze vondst werd mijn belangstelling gewekt naar het gebruiksdoel van de ontgrondingspenningen. Onderstaand zal ik proberen een antwoord te geven op deze vragen.

Ontgronden

Turfsteken (ontgronden) en het transport van turf, was in alle gewesten streng gereguleerd. Van alle gewesten zijn ordonnanties te vinden waarin de regels beschreven staan, bijvoorbeeld in Groningen staat in het 'Cort ende oprecht verhael van machinatien, enz.' op pagina 20 'Dat de Stadt

gerechtigt is tot het Passagegelt van turf / dewelcke gevoert wert deur diepen ende vaerten by de Stadt met groote excessieve kosten gegraven ende gemaectet deur haer eygen veenen ende gronden ten dienste van haere veenen, sulck is notoir ende geblijckt oock. Uit haer hooch Mog: decisie van den 7 Augusti 1649 by d'Omlanden voor Sotten werck uyt geroepen.³ Ook elders zijn ordonnanties uitgevaardigd welke betrekking hebben op de regelgeving en kosten van het ontgrondings- en passagegeld zoals in Arnhem en Utrecht.⁴ Omdat er alleen ontgrondingspenningen van het gewest Holland bekend zijn beperk ik mij tot de ordonnanties voor Holland en Westfriesland.

Er werd op turf belasting (impost) geheven. Halverwege de achttiende eeuw bedroeg deze belasting vier stuivers per ton, indien de turf in Holland werd gelost en vier stuivers en een duit, indien het doorvoer betrof. De regeling van de impost op de turf (op de consumptie, op de ontgroning en uitvoer en op de doorvoer) maakte onderdeel uit van een reorganisatie van een aantal belastingen ten behoeve van de 'gemene middelen' (de landelijke krijgskas) zoals 'de ronde maat', 'inkomende granen', 'grove waren', 'steur en zalm' etcetera, die voortaan via collectanten aan de waterwegen werden geïnd. Het stelsel is opgezet in 1748 en vermeldt het volgende: "s Gravenhage. De Ordonnantie, den 12 September by de Staten van Holland en Westfriesland gearresteerd, volgens welke hun Ed. Gr. Mog. zullen doen collecteren, ten behoeve der gemeene zaak van het voorn. Land, het recht dat voor de Ontgroning des zelve Lands, geheven word op den Turf, die buiten deze Provincie gevoerd zal worden, mitsgaders het recht dat geheven word voor de Doorvaert van den Turf, die uit andere Provincien en Landen door deze Provincie passeert, en daer buiten gevoerd word, behelft de volgende XX Artikels:

I. Voor het recht van de Ontgroning zal betaeld worden vier stuivers en een duit van de Tonne Hollandsche Turf, die buiten de Provincie van Holland en Westfriesland gevoerd en gelost zal worden, boven en behalven de tiende Verhooging.

II. Ten dien einde zullen alle Schippers en Schuitvoerders, den voorschreven Turf voerende, gehouden zyn voor en aleez zy met hun ingeladen

Turf zullen mogen uitvaren, aen den Collecteur aen te geven het opregte getal van alle de tonnen Turf die zy in hebben, in maniere als breeder hier na zal worden gezegd, waer voor zy zullen worden gedebiteerd, en by hunne wederkomst zullen zy het voorschreve recht moeten betalen van de kwantiteit Turf die zy aengegeven hebben, en waer voor zy gedebiteerd staen, volgens den inhoud van het voor gemelde eerste Artikel: doch zullen van de betaling van het voorschreve recht vry zyn, zonder daer voor iets te betalen, in gevalle zy kunnen bewyzen, datzy de volle Lading, die zy op het doorpasseren ingehad en aengegeven hebben, binnen het Land van Holland en Westfriesland ter consumtie gelost hebben, by behoortlyke Attestatie van den Sekretaris, of by deszelfs absentie van twee Schepenen van de Plaets waer de losfing is geschied, welke Attestatie zal moeten worden ingerigt, zoo als hier na in het zeventiende Artikel word geprescribeerd, en zal de voorschreve betaling en zuivering moeten worden gedaen binnen een maend of zes weken (vorst en onweder uitgezondert) na dat de aengeving zal wezen geschied, en zal dienvolgende een Schipper gehouden zyn, zyn ingelade Turf in het geheel te lossen, of in de Provincie of voor het geheel buiten de Provincie, zonder zyn last in deze Provincie te mogen breken, en met het overige uit te varen uit de Provincie, op poene dat die gene, die zyn last gebroken heeft, het voorschreve recht zal moeten betalen van de volle Lading, die hy aengegeven heeft.⁵ Op pagina 1116 staat het 'Formulier van den Eikbrief'. In dit formulier kan de 'Eiker' diverse gegevens invullen waaronder het aantal tonnen grauwe Turf, en tonnen zwarte Turf, de ton gerekend naer de Leidsche maet of Beugel'.

Collecteurs

Het stelsel is opgezet in 1748 maar de uiteindelijke wettekst is uitgevaardigd op 2 december 1749 en trad de maand daarop in werking. De Staten van Holland en Westfriesland hebben op 8 oktober 1748 in de volgende plaatsen collecteurs aangesteld, met verschillende beloningen:

- Gouda - Hendrik Doornum, bij collecte tot f 40.000: 2,5%, verder 1%
- Rotterdam - Laurens van der Meer, bij collecte tot f 60.000: 2,5%, verder 1%
- Goejan Verwellensluis - Nicolaas Oostervliet f 60 per jaar

- Oudewater - Hendrik Kroonenburg *f* 45 per jaar
 - Vreeswijk ('De Vaart') - Marcus Bonnet *f* 300 per jaar
 - Jutphaas - Isaai Schallée *f* 50 per jaar
 - het Woerdensche Verlaat - Gerrit de Jong *f* 15 per jaar
 - Bodegraaven - Claas van Buuren *f* 25 per jaar
 - Delfshaven - Joost Reindenman *f* 25 per jaar
- Gevolgd op 11 april 1749 door
- Nieuwersluis - Arent Wolbrink 2,5% van de collecte maar minimaal *f* 100.⁶

De instructie voor deze collecteurs, vastgesteld op 20 september 1748, zegt het volgende over de loden penningen: 'Art. XI. De Collecteurs zullen gehouden zyn aan een ieder Turfschipper die by haar door- of uytvaart ieder reis dat zulks geschied te geeven een behoorlyk Billiet, inhoudende de naam van den Schipper, de qualiteit en quantiteit van de aangegeve Turf, en den dag en datum van de aangeeving, de getallen met uytgedrukte letters geschreeven, volgens het Formulier aan het einde deeser voor een model gestelt, en zullen de Collecteurs voor ieder Billiet dat zy koomen uyt te geeven, niet meer vorderen of ontfangen als twee stuyvers, op poene van contrarie doende, daar over meinedig verklaart en van de collecte geweert en inhabel verklaart te werden, om tot eenige collecte, hoe genaamt, te werden geëmployeert.

Art. XII. Insgelyks zullen de Collecteurs aan ieder Schipper met Turf door- of uytvaarende, geeven het noodige Teeken of Loot, welk Loot aan den Schipper beneevens zyn Billiet van aangeeving op de Sluysen verstreken zal tot een blyk, dat hy voor het passeeren van de Sluys, dat hy door- of uytgevaaren is, aan de Collecteur aldaar gestelt, zyn ingelaaden Turf heeft aangegeeven, en zullen dienvolgende het noodige getal Looden met het Wapen van Holland en van zyn Hoogheid, en met designatie van de Stad of Plaats daar deselve gebruikt zullen werden, genommeert met Num I, en zoo voorts, geformeert, en aan de respective Collecteurs gegeeven werden, om in voegen voorschreeve door haar gebruikt te werden, en zullen de Nommers op de Looden dienen om te markeeren en aan te wysen het getal der doorgevaare Scheepen, en zulks aan het Schip dat eerst doorvaart gegeeven werden het Loot Num I, aan het tweede het Loot Num. 2, en zoo voorts.

Art. XIII. De Collecteurs zullen meede toesien en naauwkeurig agt geven, dat geen Schippers die met Turf zyn uyt- of doorgevaaren, by haare terugkomste elders in de Provincie weeder binnen de Sluysen koomen, als na dat zy het verschuldigde Regt van den Turf, daar zy meede zyn uyt- of doorgevaaren, hebben betaalt of gesuyvert, en zullen de collecteurs alsdan de Schippers te rug vorderen het Loot, dat zy by hun door- of uytvaart hebben gekreegen, en aan haar geeven een Loot van een andere form en gedaante, dog voor het overige andersins alles gemarkeert als het Loot waar meede hy is uyt- of doorgevaaren, welk Loot aan den Schipper aan de Sluys daar hy weeder inkomt zal strekken tot een bewys, dat hy het verschuldigde Regt van zyn ingelaade Turf by zyn terugkomst heeft betaalt of gesuyvert, zoo als zulks behoord, waar van egter booven het voorschreeve Loot door den Collecteur een Quitantie of bewys van de gedaane suyvering aan hem zal werden gegeeven'.⁶

De penningen

Waarschijnlijk is er inhoudelijk niet veel veranderd bij de wetgeving welke is uitgevaardigd op 2 december 1749. De afgebeelde leeuw is dus de Hollandse en de nummering is duidelijk. Het 'Loot van een andere form' heeft waarschijnlijk betrekking op het halfronde Rotterdamse type. In de 'Ordonnantie op de kollekte van het regt der Ontgronding, Uitvoer en Doorvaart van den Turf', staat het volgende: 'Art. 14: 'En om voor te komen alle kwade praktyken zal niemand, wie hy zy, vermogen eenigen turf, schoon die op de ontgronding of doorvaart aangegeven is, in schepen, schuiten, karren, wagens, sleden, binnen eenige steden en dorpen, buiten de sluizen hiervoor gemeld, in de Provincie van Holland, hetzy in het Zuider- of Noorder-Kwartier of Westvriesland, mogen brengen, of zal gehouden wezen, alëer hy den Sekretaris van de plaats, waar geen Kolekteur zoude mogen zyn, en aldaar te laten opschryven zyn' tegten naam en woonplaats, dewelken hem gegeeven zal een teeken of lood, waarby blyken zal, dat hy zich heeft laten opschryven, & zullen geene Tonsters of Vuldere, zoo wel in de steden als ten platten Lande in het werk treden om Turf te tonnen, voor en alëer zy het zelve lood of teeken zullen hebben gezien, alles op boete, enz'.

In de Ordonnantie op de Konsumtie van den Turf en Kolen van 2 December 1749 staat bij artikel 6: 'Item 8C. en zullen geen tonsters of vulsters in eenig werk mogen treden, om turf te tonnen of vullen, voor en alëer zy hetzelfde lood of teeken zullen hebben gezien en ontvangen, enz.'¹⁰ Dit staat ook beschreven in het zesde Vervolg op van Loon op pagina 28 en 29.¹¹ Dit wordt aangevuld met de volgende voetnoot: 'Reeds kort na het uitvaardigen der Ordonnantie van 2 december 1749 werden dergelijke penningen als de onder No 433 en 434 afgebeelde, geslagen. Wij bezitten er twee; de eerste is zeer groot en van lood; aan de eene zijde gestempeld, heeft hij den klimmende leeuw van Holland tusschen 17-50, en het omschrift: ONTGRONDINGSPENNING DORDRECHT No (15). De andere is kleiner (Muntmeter van Van Gelder No. 40), heeft Vz. Den klimmenden leeuw tusschen 17-50 No. (8), Kz: gekroond wapen en daarboven DELFT'.

Uit enkele van de Groot Placaatboeken uit 1753 van de Staten van Holland, kan min of meer opgemaakt worden hoe de turf-impost werd geheven en vooral welke maatregelen werden genomen om fraude tegen te gaan.¹² Onder andere moest de schipper zich, voordat zijn schip zou worden geladen of gelost, melden bij de 'Collecteur van de Impost'. Nadat zijn naam en woonplaats waren genoteerd, kreeg hij een Teeken of Loot. Pas na overdracht van het lood konden de Tonsters of Vulders de hoeveelheid turf meten en laden (of lossen). Het lood werd door hen weer aan de collecteur overhandigd, met opgave van de juiste hoeveelheid turf.

Vragen

In de Navorscher 7 uit 1857 wordt op pagina 171 en 172 de volgende vraag gesteld: '236. — *Ontgrondingspenningen*. Waartoe dienden de volgende penningen, en wie sloeg die?

plaatsnaam	jaar	no	afmeting	type O...	Verv.vLoon 6	nummers	collectie
Delft	1750	2	59	01.A		NNC MA-00907, Nav. 236d	NNC
Delft	1750	3	59 - 60	01.B		MPO44 5630, Dirks 1143	particulier
Delft	1750	8	59	01.C	noot 1 pagina 29	Dirks 1143	
Dordrecht	1750	4	78	02.A		NNC MA-00908, Nav. 236c	NNC
Dordrecht	1750	14	78	02.B		RM NG-VG-1-2540	Rijksmuseum
Dordrecht	1750	15	78	02.C	noot 1 pagina 29	NNC GP-00492, Nav. 236c	NNC
Dordrecht	z.j.	91	77	02.D		MPO 42 lot #5815	schrijver
Gorinchem	z.j.	38	78	03a.A	vL 434 plaat 39	NUMIS 1035524	NUMIS
Gorinchem	z.j.	50	77,5	03a.B		TMNK 02142	Teylers
Gorinchem	z.j.	96	77,7	03b.C		TMNK 02143, Nav. 236b	Teylers
Gorinchem	z.j.	99	78	03b.D		MPO 44 #5639	particulier
Gouda	1748	'100'	79	04.A		RCE ZL26-M1	Lelystad
Gouda	1748		79	04.B		NG-VG-1-2525	Rijksmuseum
Gouda?	1748	930	78	04.C		Nav. 1857 7 236a	?
Rotterdam	1769	604	78	05.X	vL 433 plaat 39	NNC GP-00598	NNC
Rotterdam	1769	schild	75 x 75	05.A-W	23 exemplaren		Rijksmuseum

Onderstaand lood van Vlaardingen is misschien een ontgrondingspenning, het exemplaar van Holland is niet waarschijnlijk

Vlaardingen	-	1	71	06.A		MPO 46 6331	particulier
Holland		6	41,3	-		Schulman 332 #1257	

Overzicht van ontgrondingspenningen. Afkortingen:

NNC = Nationale Numismatische Collectie.

NUMIS = database Numismatisch Informatie Systeem.

Verv.vLoon = Vervolg op Van Loon deel 6 1861 pagina 28 en 29.¹⁴

TMNK = collectie Teylers Museum Haarlem.

Nav. = De Navorscher VII 1857 pagina 170 en 310.¹⁵

Dirks = Dirks, Penningkundig Repertorium, deel 3, lemma 1143.

Penning 'Gij Moet Schoppe' (collectie RMA inv. NG-8150-X)

Rotterdam, ontgrondingspenning, 1769, lood, 75 x 75 mm (collectie RMA NG-NM-8150-P)

- Groote looden penning. Voorzijde: Een klimmende leeuw, gedekt met het wapen van den Prins van Oranje, 17/48. Omschrift: *Ontgronding passagiegelt*. Cijfers (ingesneden) 930. Keerzijde: Ingekraste letters.
- Bijna even groot. Voorzijde: Een klimmende leeuw, zonder wapen: *Ontgronding Goringhem*, N°. 96. Keerzijde: =-.
- Als voren *b* maar *Ontgronding Dordrecht* 1750. N°. 15. Keerzijde: =-.
- Iets kleiner maar dikker, zonder omschrift, 1750. •(ingeslagen) N o. 2. Keerzijde: *Delft* boven het wapen dier stad.

Al de penningen zijn doorboord. J.D.¹³

Het antwoord wordt gegeven op pagina 310:

'*Ontgrondingspenningen* (VII. bl. 170, Vr•236).

Behalve de daar aangehaalde, bestaat er mede een van 17-69, met: *Rotterdam*, groot 78 streepen, overeenkomende met die van 1748. Deze looden penningplaten worden gehouden voor vrijdombewijs, aan de sluisen, bij het invoeren der turf van de nieuw ontgronde veenen. Men raadplege daarover *Nederl. Jaarboeken*, 1748, bl. 1104, alwaar voorkomt de Ordonnantie van *Holland en Westfriesland* op de ontgroning en doorvaart van den turf bij collecten. D•W.Z.'

Types

Aan de mij bekend zijnde ontgrondingspenningen heb ik een typering toegekend (O-...) en een overzicht samengesteld. In de collectie van het Rijksmuseum te Amsterdam (RMA) bevindt zich onder inventarisnummer NG-NM-8150-X een messing penning met een diameter van 36 mm, gedateerd 1769. Dit zou een Rotterdamse ontgrondingspenning zijn. Voorzijde: naar links varend schip boven opschrift: 'Gij Moet Schoppe'. Keerzijde: spade tussen de letters G en S onder cijfer 203. Deze penning komt uit de collectie van M.F.H. Maschhaupt (Amsterdam) en wordt beschreven door Dirks.¹⁶ In *De Navorscher* uit 1859 staat een vraag over deze penning.¹⁷ De determinatie staat in *De Navorscher* uit 1874.¹⁸ 'Gildepenning. (IX, bl. 70.) Ter aangehaalde plaatse wordt opheldering gevraagd over eenen geelkoperen gildepenning waarvan de voorzijde een zeilend scheepje (tjalk) vertoont, waaronder men leest: gij moet schoppe, en de keerzijde eene schop, regtstandig op eenen grond met eenige grashalmpjes. Links eene C en regts eene S. Daarboven 203. Alles gegraveerd. — Die opheldering kan tweeledig zijn. — Vooreerst kan het Gij moet schoppe en de schop op den (veen)grond geplaatst zinspelen op het bedrijf van den schipper, die den uit het veen geschepten of gestoken turf vervoerde. Het kan dus een turfschippers gildepenning zijn van een groot gild, gelijk de no. 203 aanduidt. Maar omdat er niet vermeld wordt, dat de tjalk een bovenlast heeft van turven, zoo als bij den gebaggerden of gestoken turf vervoerende schepen het geval is, zoo wil eene andere uitlegging ons weer toelachen. De schop was in 1786 en daaromstreeks een Oranje-symbool. In het *Vervolg van Loon*, IX bl. 375-376, pl. LXXI no. 742 is een Oranjeschopje van 1786 afgebeeld en beschreven, op welks steel gegraveerd staat: "Ter eere van dien braave Vorst Omdat zijn eere wordt bemorst. Wie dagt ooit aan een schoppe Ik draag een wapen van verwijt. In de aantekening t.a.p. leest men: La Pelle etait une distinction des partisans du prince d'Orange Dauxquels on donna le sobriquet de schoppen." Onze tjalkschipper, in navolging van het *vivent les gueux*, liet bij zijnen naam C. S. en onder het middel van zijn bedrijf het: "Gij moet schoppe" graveren. Het zeevolk, de binnenlandsche schippers en de scheepstimmerlieden en het wervenvolk, vooral te Amsterdam,

was zeer oranjegezind in de dagen toen deze penning vervaardigd werd. Maar van waar die bijnaam schoppen?'. Dit is echter geen ontgrondingspenning, aangezien Rotterdam de hiervoor beschreven ontgrondingspenningen in gebruik had in 1769. Ook een Rotterdamse gildepennning kan worden betwijfeld omdat hun logo een bloementuil met 'Blauwe Acoleyen' was.

De Leidse ton

De turf werd, gestapeld of op een hoop, met veelal platbodemschuiten of turfpramen via de vele turfvaarten naar alle delen van het land getransporteerd. Sommige turfschippers waren ook veenman en verkochten hun eigen turf. Wanneer een schip in een stad aanlegde kwamen allerlei mensen in actie. De turfschipper was verplicht zich te melden bij de collecteur van de impost. Daar kreeg hij een 'loot of teijcken' waarop hij een gezworen vulster kon krijgen die geholpen werd door een aantal collega's. De turfvlusters of turf-tonsters waren door het stadsbestuur aangesteld en hadden een eed afgelegd. Voordat deze vrouwen aan de slag konden werd het schip gelost door de turfraapsters. Deze deden de turf in kleine manden die door de schippersknecht uit het schip de wal werd opgedragen. Daarna was het de taak van de turftonsters om de turf te 'meten'. In verband met de te betalen belasting moest de hoeveelheid nauwkeurig worden bepaald. In 1749 was vastgesteld dat de maat van de Leidse ton van 227 liter maatgevend was. De gevulde ton moest op een harde ondergrond staan en bij het vullen enkele keren worden gestoten. Om zoveel mogelijk in een ton te krijgen was het motto 'Schudden en nog eens schudden'. In de eerste helft van de

Leidse turf-ton. 18de eeuw, 84cm hoog
(foto: Geheugen van Nederland)

zeventiende eeuw was twee keer schudden genoeg, in 1763 werd dat verhoogd naar drie keer.

Het is 12 mei 1764 als vijf van de nog in dienst zijnde zes turfvlusters op het matje (bij de burgemeester van Monnickendam) moeten komen. 'Grietje Kos, Lobbetje Donker, Maritje Jans, Niesje Schut en Hillgond Nooij, sijnde de sesde Wulmtje Jans indispoost, dewelke nadat een turf-ton was gebracht ter kamer van de heren Burgemeesters, door de bode Balck uijt name van alle Burgemeesters is geweest hoe deselve driemaal moeten schudden en sij betuigt hebbende sulks wel te begrijpen en aannemen sulks in 't toekomstende te doen, is haar door heren Burgemeesters aangeseijt dat soos sij dat ook niet naquamen en maar in 't minste daarvan afweeken, sijs onder eenige minste gratie van hunne bedieningen souden werden gedeporteert'. Door het schudden van de ton, zakten de turven naar beneden en konden er dus meer in. Blijkbaar waren er klachten binnengekomen over een te laag aantal turven in de ton.

De turfheffers brachten de tonnen turf naar de huizen of naar een turfschuur. Als de turf gelost was, moest de turfvluster met de turfbaas of schipper naar het accijnskantoor en opgeven hoeveel manden ze gelost had. Daar kreeg de turfbaas of schipper een schriftelijk betaalbewijs dat hij moest laten zien bij het verlaten van de stad of het passeren van een slagboom. De schipper had eigen manden of tonnen om de turf in te doen, maar meestal was hij verplicht om ter plekke manden, tonnen en dergelijke te huren. De opbrengst daarvan kwam ten goede aan het weeshuis of huiszittenhuis.¹⁹ In de zestiende eeuw werd het enorme aantal van 10.000 tot 12.000 scheepsladingen turf geëxporteerd. Een lading per schip was gelijk aan de grootte van een turfpont van 100 tonnen van 227 liter. Volgens de collecteurs van de impost te Gouda en Rotterdam varieerden de vrachten tussen 100 en 150 of 200 tonnen. De Antwerpenaren verbaasden zich erover dat de Hollanders met zulke platte schepen naar Antwerpen voeren. Vlamingen en Brabanders voeren met grotere schepen van 300-700 ton, die niet in de veengebieden konden komen.²⁰ Met bovenstaande gegevens lijkt de klop '100' op het Goudse lood te verklaren. Het betrof een lading van 100 Leidsche tonnen à 227 liter. Dat het Goudse lood zich nog aan boord van het schip

bevond is mogelijk omdat het lood niet definitief bij de collecteur ingeleverd diende te worden nadat de turfvlusters hun werk hadden gedaan, de geijkte Leidsche tonnen vullen met de losse turfbroodjes. Na het vullen leverde de turfvluster het lood weer in bij de collecteur met opgave van het aantal gevulde tonnen. De turfschippers kregen dit lood weer mee nadat de gegevens van hun vracht genoteerd was. Zo konden zij tijdens hun tocht bij sluizen en andere controlerende instanties bewijzen dat zij aan hun betalingsverplichtingen voldaan hadden.

Mijn overzicht zal waarschijnlijk niet volledig zijn, maar ik hoop met dit artikel toch wat meer achtergrondinformatie te hebben gegeven over een interessante gebruikspenning. Voor eventuele op- of aanmerkingen en aanvullingen houd ik mij van harte aanbevolen. Reacties graag via e-mail op info@loodjes.nl.

Met dank aan Marcel van der Beek voor het beschikbaar stellen van zijn gegevens.

Delft, ontgrondingspenning. 1750, lood, 59 mm (collectie NNC inv. MA-00907)

Gorinchem, ontgrondingspenning. Z.j., lood, 77 mm (collectie TMH inv. TMNK 02143)

Dordrecht, ontgrondingspenning. 1750, lood, 78 mm (collectie RMA inv. NG-VG-1-2540)

Rotterdam, ontgrondingspenning. 1769, lood, 77 mm (collectie NNC inv. GP-00598)

Gorinchem, ontgrondingspenning. Z.j., lood, 77 mm (collectie TMH inv. TMNK 02142)

Vlaardingen, mogelijk een ontgrondingspenning. lood, 71 mm (particuliere collectie)

Noten

1. Popta, Yftinus van (2014) *Flevoland ondersteboven. Een interdisciplinair onderzoek naar de bodemprofielen van scheepswrakken in de provincie Flevoland* (research masterscriptie Rijksuniversiteit Groningen) 92, bijlage 10 nummer 55061.
2. Wijsenbeek, André (1996) *Vuur- en bakenloodjes voor een veilige vaarweg op de Zuiderzee* (z.p.).
3. N.N. (1652) *Cort ende oprecht Verhael Van Machinatien, Attentaten, ende Gewelden by d'Omlanden een geruime tijdt herwaerts gepleecht; Mitsgaders Sommair ende Rechtmatic Debat van Derselver uygegeven Oorsaecken van Onrusten inde Provincie van Stadt en Lande ontstaen in den Jaere 1652* (Groningen).
4. Utrecht: N.N. (1629) *Ampliatie vande ordonnantie vanden impost opten turff roerende t'passagie-gelt voor een jaer, ingewillicht den IXen Julij 1629* (Utrecht); Arnhem: N.N. (1751) *Ordonnantie, waar na in den quartiere van Veluwen het passage-gelt soo te lande, als te waater sal worden geheven* (Arnhem).
5. Houttuyn, F. (ed.) (1748) *Nederlandsche Jaerboeken, inhoudende een Verhael van de Merkwaardigste Geschiedenissen, die voorgevallen zijn binnen den omtrek der Vereenigde Provintien, sedert het begin van 't Jaer MDCCXLVII*. Tweede deels tweede stuk (Amsterdam) 1104 en verder.
6. N.N. (1748) *Extract uit het Register der Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westfriesland, in haar Edele Groot Mog. Vergadering genomen op Dingsdag den 8 Ocktober 1748* (Den Haag).
7. Allart, Johannes (1795) *Groot Placaat boek. Inhoudende de placaaen ende ordonnantien van de Hoog-Mog. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden [...]*, boek 7 titel 6. Behelzende alle de Ordonnantien op de inwordering van de gemeene Lands Middelen by Collecte (Amsterdam) 991-1023, specifiek pagina 992-993.
8. Allart, 1795; N.N. (1750) *Jaerboeken inhoudende een Verhael van de Merkwaardigste Geschiedenissen die dagelyks voorvallen binnen den omtrek der Vereenigde Provintien* (Amsterdam) 501, artikel 10.
9. [Dirks, Jacob] (1861) *Beschrijving van Nederlandsche Historie-Penningen, ten vervolge op het werk van Mr. Gerard van Loon 6* (Amsterdam).
10. N.N. (1749) *Consumptie van Turf en van de Koolen, in: Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, genomen in haar Edele Groot Mog. Vergadering seedert den 12 November 1749 tot den 24 December daar aan volgende 1009-1425, specifiek 1201*.
11. [Dirks, Jacob], (1861).
12. N.N. (1753) *Extract uit het 'Register der Resolutien van de Edele Mog. Heeren Gecommitteerde Raaden van de Staaten van Holland en Westvriesland', genoomen op Den 18 April 1753*.
13. Hendrik, Frederik (1859) *Gildepenningen*, in: *De Navorscher* 9, onder nummer 115.
14. [Dirks, Jacob], (1861).
15. Dirks, Jacob (1857) *Ontgrondingspenningen*, in: *De Navorscher* 7, 170 en 310.
16. Dirks, Jacob (1881) *Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende penningen, geslagen tussen November 1813 en November 1863*, (Haarlem) 370-371 nummer 25; Dirks, J. (1874) *Encore deux cent trente mereaux corporations de métiers de Pays-Bas*, in: *Revue belge de numismatique et de sigillographie*, 67 nummer 196.
17. Hendrik, Frederik, (1859) 70 onder nummer 115.
18. Dirks, Jacob (1874) *Antwoorden. Gildepenningen (IX bl 70.)*, in: *De Navorscher*, pagina 14 en 15.
19. Groot, C.A.E. (2009) *Het bruine goud, Vier eeuwen turfvoorziening in Monnickendam (1)*, in: *Jaarboek Vereeniging Oud Monnickendam*, 33-90.
20. Diepeveen, W.J. (1950) *De verving in Delfland en Schieland tot het einde der zestiende eeuw* (Leiden) 140-143.

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.